

Aleksandra Muraj
(Zavod za istraživanje folklor, Zagreb)

Izvorni znanstveni rad
UDK 398.332.1 + 39 : 677.5

Primljeno: 02. 03. 1986.

IZ ISTRAŽIVANJA ŽUMBERKA (preperuše, preslice, tara)

Na osnovi autoričnih istraživanja, provedenih između 1961. i 1984. opisane su tri tradicijske pojave iz života Žumberčana u prvoj polovini 20. st. Jedna od njih je običaj za izazivanje kiše u sušnim razdobljima, koji ovdje nazivaju *preperuše*. U drugoj težište je stavljeno na oblik preslice, tekstilnog pomagala što ga je do svršetka drugog svjetskog rata ondje posjedovala gotovo svaka žena. Zatim je riječ o *tari*, priprostijem tkalačkom stanu s uspravnom osnovom, koji je bio svojina samo jednog dijela žumberačkog stanovništva.

Opisane pojave pokazale su složenost kulturnih tradicija ove nevelike regije, izazvanu dijelom i specifičnom povijesnom sudbinom njezinih stanovnika.

Područje Žumberka etnološki još nije sustavno istraženo, pa su spoznaje o načinu života i tradicijskoj kulturi njegova stanovništva nepotpune. No i ono što je poznato izaziva katkad više novih pitanja negoli što daje odgovore. U mnogo čemu kulturne tvorbe i folklorne tradicije Žumberčana ujednačene su na cijelom prostoru, a sukladne takvim pojavama i u susjednim područjima šire regije. Neka se kulturna dobra, međutim, pojavljuju u Žumberku izolirano, ostajući bez prostornog kontinuiteta sa susjedstvom koje ih ne poznaje. A postoje i takvi elementi koji se u žumberačkom prostoru pojavljuju u neujednačenim oblicima, razlikujući se među ovim nevelikim naseljima, pa i unutar samih naselja.

Ta zamršena struktura tradicijske kulture dijelom je posljedica povijesne sudbine

stanovništva što nastava ovaj brdoviti predio Hrvatske. Poznato je da se među desetkovane starosjedioce u nekoliko mahova u 16. i 17. st. ovamo doselilo stanovništvo iz unutrašnjosti Balkanskog poluotoka, koje je donijelo drugačije kulturne osobine. Neke od njih još su evidentne: tako ijekavski i jekavski govor nasuprot ikavskom, pripadnost grkokatoličanstvu (kao sekundarnom, nakon primarnog pravoslavlja) nasuprot rimokatoličanstvu, te još održanim etnicima (pa su se za grkokatolike najčešće čuli nazivi *Vlasi* ili *Vlaji*, a za rimokatolike *Hrvati* ili *Šokci*; *Vlasi* su se dalje dijelili u dvije skupine, pa se imenom *Fužinari* označavalo grkokatoličko stanovništvo zapadnog dijela, a imenom *Maslari* ili *Skorupari* istočnog dijela Žumberka).

U posljednjim desetljećima u Žumberku se primjećuju izraziti procesi kulturne i etničke asimilacije između tih skupina. Ti se procesi odvijaju relativno mirno i ujednačeno jer je žumberačka sredina i nadalje zadržala ruralne značajke, ostajući gotovo sasvim izvan tokova i utjecaja industrijalizacije i urbanizacije. Zbog toga će u budućnosti biti sve manje mogućnosti da se putem pojava tradicijske kulture sazna nešto više o prošlosti. A mnogo štošta iz prošlosti nije još posve jasno. Zna se, primjerice, kada su doseljeničke skupine došle u Žumberak i gdje je bilo njihovo posljednje boravište prije doseljenja (zapadna Bosna, Lika, kontinentalna Dalmacija, Senj). Ipak, nije još posve odgovoreno otkuda zapravo potječu. Gdje se nalazio njihov prvotni zavičaj (ili zavičaji)? Kakav je ondje bio njihov način života i tekovine kulture?

U ovom ću prilogu razmotriti tri pojave koje su bile dio svakodnevnog života Žumberčana u prvoj polovini 20. st. Istraživane u posljednja dva desetljeća, a dopunjene vrlo oskudnim podacima iz ranijih razdoblja, predstavljaju recentni izražaj. No, kad se stave u određeni prostorni ili vremenski kontinuum, tada sugeriraju neka pitanja na koja još nema odgovora.

Preperuše - običaj za izazivanje kiše

Opisujući žumberačke narodne običaje Dane Kovačević (1856-1935), dobar poznavalac folklornih tradicija svoga zavičaja, osvrnuo se i na običaj *preperuša*. O tome je ostavio ovaj zapis:

"Kad zavlada suša i narod gleda kako mu propada sva njegova muka, bio je od starine običaj da se izmoli kiša. Odaberu se četiri djevojke, zvane preperuše, koje za vrijeme obhoda nose svečano odijelo. Glavu im krije veliki rubac ili marama, što inače nikad ne nose.

One prolaze po svim selima, dokle dospiju, i pjevaju pred svakom kućom pjesmu, da nam Bog dade kišu. Te djevojke predvodi momak, koji je od glave do pete smotan lišćem, pak ga pred svakom kućom, kamo dođu poliju obilato vodom. Sav je mokar i voda se mlazom cijedi niz njegovu dvostruku odoru. On nosi košaru, u koju se spremaju darovi. Dogodi li se, da nakon obhoda preperuša padne kiša, to se pripisuje u zaslugu njihovoj pjesmi i molitvi.

Kad se povrate kući, podijele darove, a najviše dobije predvodnik, koji je kod te pjesme i molitve do kože pokisao."

Tekst pjesme glasi:

"Preperuša odila
Za nas Boga molila:
Daj nam, Bože, godine
Na vo naše ljetine,
Mi smo tome veseli
Kaj (kao) Marija Isusa

Kaj Isus Mariji,
Kaj mati djetetu,
Kaj dijete materi.
Pucaj pucaj ledeno
Škrapaj škrapaj, godino (kiša)
Na tu našu mladinu!"

Zapis, objavljen 1931, te 1936/37. Kovačević je završio riječima: "Preperuše (...) u novije doba sve više iščezavaju, pak su ti narodni običaji gotovo posve izumrli" (D. Kovačević, 1931, 137; 1973, 12).

Obilaženje selom izabranih i posebno opremljenih osoba, koje izvode propisane obredne radnje praćene prigodnim pjesmama, sa svrhom da se izazove kiša poznat je običaj među narodima jugoistočne Evrope. U Jugoslaviji taj se običaj javlja u dvije varijante i rasprostranjen je u dva međusobno odvojena područja. U istočnom dijelu zemlje poznat je pod nazivom *dodole*. Ondje je rasprostranjen u gotovo kontinuiranom području što se proteže od istočne Slavonije i Vojvodine preko Srbije i Kosova sve do Makedonije. *Dodole* su većinom izvodile djevojke, čak je u starijim izvorima bilo naglašavano da su u ophodu mogle sudjelovati isključivo djevice. Jedna se od njih svukla, te se sva uvila u zelenilo. I dok su pratilje, odjevene u svakodnevnu odjeću, pjevale dodolsku pjesmu, ova je *doda* šuteći poigravala, na što su je domaćini polili vodom. Kasnije se običaj izmijenio utoliko što su glavnu ulogu najčešće preuzimale Ciganke. Dodolske pjesme redovito prati stalni refren: "Oj, dodo, oj!"

Nasuprot *dodolama* naziv *prporuše* (s varijantama *preperuše*, *prepelice*, *barbaruša* i sl.) rasprostranjen je, prema našim dosadašnjim saznanjima, na krajnjem zapadu zemlje. Proteže se u užem pojasu što ga zauzima Istra, Hrvatsko primorje s otocima i sjeverna Dalmacija, a sporadično se javlja u Boki Kotorskoj. Za razliku od *dodola* u *prporušama* su većinom sudjelovali dječaci ili momci, centralni lik čak s posebnim nazivom *prpac*. No, podjela po spolovima nije posve striktna, pa kao što se i među *dodolama* pojavljuju momci, tako ponegdje u *prporušama* sudjeluju djevojke. U *prporuškim* pjesmama nema stalnog pripjeva.

U obje varijante ophod je popraćen kolektom, pa se sabrani darovi kasnije dijele ili, ako se radi o hrani, zajednički pripreme i pojeduju.

U velikoj praznini između rasprostranjenosti širokog područja *dodola* na istoku te uskog pojasa *prporuša* na zapadu - praznini koja zahvaća najveći dio Crne Gore, južnu Hrvatsku, gotovo cijelu Hercegovinu i Bosnu, sjevernu Hrvatsku te Sloveniju - pojavljuje se kao "otok" citirani podatak o *preperušama* u Žumberku, koji me potakao da pojavu istražim detaljnije.

Deset godina nakon Kovačevića, 1941, *preperuše* je opisala učiteljica iz Žumberačkog Mrzlog Polja Štefanija Bernas-Belošević, a uz opis priložila i fotografiju (sl. 1), jedinu kojom se običaj može i na taj način ilustrirati (Bernas-Belošević, 1941, 149, 157).

Raspolažemo nadalje opisom što ga je 1942. objelodanio Božidar Širola, koji je uz tekst pjesama objavio i dva notna zapisa preperuških napjeva. Širolina građa potječe iz Stojdrage i okolnih sela sjeveroistočnog Žumberka (Širola, 1942, 94, 104).

Postoji i jedna starija potvrda, na izgled nepotpuna, iz druge polovice 19. st. Među etnografskim zapisima što su na poticaj Ivana Kukuljevića Sakcinskog objavljeni u "Arkivu za povjestnicu jugoslavensku" u godištu iz 1863. nalazi se i prilog iz Žumberka što ga je "priobčila mladež čitaonička sjemeništa biskupije križevačke". Anonimni autori bili su, dakle, žumberački grkokatolički mladići. Opisujući godišnje običaje naveli su i ovo: "... također na nekim mjestih običaju poslje Ivanja četiri djevojke s kojim dječakom od kuće do kuće pjevajući istu pjesmu, uz koju pjevaju pjesmu, o boginji Ladi (...), radi česa se i nazivlju 'ladekaricama', što oni tada kažu, da idu kiše prositi (...). Došav pred kuću i izpjevav te pjesme, daruju ih isto tako, kao što na Ivanje, kad idu jajah prositi ("Arkiv", 1863, 340).

Preperuše se u tom opisu ne spominju izričito; upotrebljava se termin *ladekarice*, što je inače naziv ophoda održavanog na Ivanje, ali s drugačijom svrhom. Pa ipak je očigledno da je riječ o običaju *preperuša*. Iz opisa se razabire da se ophod održavao u proljetno-ljetnom razdoblju, kada su i suše najopasnije. Skupina sudionika što su je naveli - četiri djevojke i jedan dječak - posve je sukladna skupini sudionika što su je kasnije opisali Kovačević, Bernas-Beloševićeva i Širola. Napokon u formulaciji "idu kiše prositi" nalazi se izravno određenje ophoda, a vidjet će se kasnije da i naziv *ladekarice* nije potpuno pogrešan.

Nepotpunost opisa može se tumačiti i suzdržanošću ovih budućih svećenika prema takvom ponašanju "što se po svoj prilici još od onih poganskih vremena zadržalo" među njihovim zemljacima, koji - kako autori kažu - "sada pravu vjeru o jednom Bogu imaju" ("Arkiv", 1863, 340).

Cijelo stoljeće nakon zapisa grkokatoličkih sjemeništaraca, a dva desetljeća poslije ostalih spomenutih opisa pokušala sam sustavnije istražiti običaj *preperuša* među stanovnicima žumberačkih sela. U vremenu između 1961. i 1983. prikupila sam podatke iz devetnaest sela; u dva među njima istraživanje sam ponovila nekoliko godina kasnije.¹ Ljudi koji su sudjelovali u razgovorima bili su svi porijeklom iz Žumberka: rođeni u selu gdje sam ispitivala ili doseljeni onamo udajom i ženidbom, a rodnom iz susjednih sela. Svi su kazivači po socijalnom i ekonomskom statusu bili seljaci. U razgovorima sudjelovali su muškarci i žene različite životne dobi. Najstariji je kazivač bio rođen 1878, a najmlađa kazivačica 1936. Većinom su bili i aktivni sudionici običaja. U osam sela kazivači su bili rimokatolici, a u jedanaest grkokatolici. Među uskočkim selima četiri se nalaze u zapadnom Žumberku, pripadaju dakle *Fužinarima*, a preostalih sedam je u istočnom dijelu te pripadaju *Maslarima*.²

¹ U Žumberačkoj Kupčini ispitivala sam prvi put 1961. (kazivačica rođena 1896), a drugi put 1980. (kazivačice r. 1901. i 1923); u Brezovcu prvi put 1968. (kazivačica r. 1891), a drugi put 1983. (kazivačica r. 1936).

² Obrađena sela navedena su prema kronološkom redoslijedu istraživanja; dodana je oznaka vjerske pripadnosti kazivača (R = rimokatolici, G = grkokatolici):

1961: Kečići (G), Dučići (G), Žumberačka Kupčina (R),

1963: Čučići (G),

1968: Delivuki (G), Pavlanci (G), Brezovac (G), Višoševići (G), Tihočaj (R), Grubači (G), Gračac (R), Balabani (R), Jurkovo selo (R), Žamarija (R), Stupe (R),

1973: Veliki Vrh (R), Glušinja (G),

1974: Kašt (G), Sopoti (G),

1980: Žumberačka Kupčina (R),

1983: Brezovac (G).

Rezultati suvremenog terenskog istraživanja, dopunjeni starijim objelodanjenim podacima poslužili su mi pri analizi pojave običaja za izazivanje kiše na Žumberku. U analizi sam razmotrila rasprostranjenost i naziv običaja; sudionike s obzirom na spol, dob i opremu; izvedbu ophoda; tekstove pjesama, te čestoću izvođenja običaja u naše vrijeme.

Prema iskazima kazivača posebni ophodi sa svrhom da bi se izazvala kiša nisu bili poznati stanovnicima u pet sela. Četiri od njih smještena su u središnjem Žumberku (Žamarija, Jurkovo selo, Veliki Vrh i Balaban), a jedno (Gračac) na jugoistočnoj periferiji Žumberka prema Jaskanskom prigorju. Činjenica da u svih pet sela živi rimokatoličko stanovništvo ne bi se smjela poopćiti, jer je u preostala tri sela sa stanovništvom iste vjerske pripadnosti običaj poznat. U vrijeme istraživanja nije se više moglo ustanoviti da li je običaj bio oduvijek nepoznat ili se dosta davno prestao prakticirati, pa je tako i zaboravljen u novije vrijeme. A možda nije i bez važnosti opaska sjemeništara koji su još 1863. ustanovili "glede običajah, koji žalibože sve po malo kod obijuh - navlastito pako kod rimo-katolikah - padati počimlju" ("Arkiv" 1863,331). Iz toga bi se moglo zaključiti da je proces napuštanja nekih običaja bio brži kod rimokatoličkih stanovnika.

I u jednom grkokatoličkom selu nisam dobila podatke o običaju koji bi se obavljao u formi čvrsto strukturiranog ophoda, ali se ondje ipak u sušnim prilikama primjenjivao određeni čin, u kojem su sadržane magijske konotacije. U selu Dučići (kraj Radatovića) dvije bi se žene u vrijeme sušnog perioda uputile izvan sela do jame zvane Rakićka. Vodom iz te jame napunile bi vrčeve i njome poprskale gravidnu ženu iz sela. U suštini toga čina očita je simbolička veza između očekivanja ljudskog ploda, koji je već na putu, i plodnosti vegetacije pospješivane vodom.³

Najčešći je naziv za običaj *preperuše*, koji je kontinuirano rasprostranjen u istočnom dijelu, među *Maslarima*. Oblik *pepeluše* javlja se u rimokatoličkim selima Stupe, Kupčina i Tihočaj, a *prepelice* u grkokatoličkim selima Sopot, Kekići i Stojdraga. U dva su slučaja kazivači izjavili da nema posebnog imena, već da je to ophod *za prosit kišu*. Ali po tome što je stariji kazivač iz Brezovca (r. 1891) običaj nazvao *preperuša*, a mlađi (r. 1936) *prosit kišu*, a isto se zbilo i u Žumberačkoj Kupčini, upućuje na supstituciju prvotnoga, sada zaboravljenog naziva s oznakom u kojoj je sadržana svrha ophoda. Zanimljivo je da se u Kaštu ophod naziva *ladekarice*; pojavljuje se isti termin kao i u zapisu iz "Arkiva", a i sam Dane Kovačević u naslovu uz *preperuše* citira i termin *ladekarice*.

Čini se da se optimalna kombinacija sudionika sastojala od četiri djevojke i jednog dječaka. Istraživanje je to potvrdilo u najvećem broju sela. Neznatna odstupanja svodila su kombinaciju na dvije ili tri djevojke uz dječaka. U tri primjera gdje su *preperuše* bile samo djevojke radi se već o redukciji prvotne kombinacije s dječakom (što opet potvrđuje lokalitet u kojem se razlikuju iskazi kazivača r. 1891. i kazivača r. 1936).

Druga varijanta pojavljuje se u dva sela smještena uz rijeku Kupčinu (Stupe i Žumberačka Kupčina). Ondje je odvajkada sudjelovala veća skupina od deset do dvadeset djevojaka bez dječaka. I ponašanje sudionika običaja u ovim se mjestima donekle razlikuje, o čemu će još biti govora.

Poželjna životna dob sudionika bila je između 10 i 15 godina. I u Žumberku se smatralo da će ishod poduzetih radnji biti pozitivan bude li u *preperuša* osiguran virginitet. Mara Filipović r. 1923, koja je u dobi od 12 godina i sama prosila kišu kazala je: "Starije su

³ Osobita uloga pripisuje se pri izazivanju kiše trudnoj ženi i u nekim krajevima Srbije, npr. u Homolju i Đerdapu (Ćupurdija, 1982,30).

žene govore: 'Nema kiše, suša je. Ajte djevojčice, vi ste čiste djevojčice, vi ćete namoliti kiše' " (mgf. zapis 1424/2,1980).

Što se tiče opreme sudionika istraživanje je u najvećem broju potvrdilo Kovačićevo zapažanje da su djevojke preko glave prebacivale marame i na taj način isticale razliku prema svom svakodnevnom izgledu. Naime, u uobičajenoj ženskoj odjeći u Žumberku, bez obzira na to radilo se o panonskom ili dinarskom tipu nošnje,⁴ djevojčice u toj dobi bile su inače gologlave. No, da li je prekrivanje glave maramom prvotno imalo i neko drugo značenje, primjerice skrivanje identiteta u apotropejske ili magijske svrhe, nisam više u suvremenom istraživanju mogla dokučiti.

Ali za samu funkciju običaja značajnija je bila oprema dječaka. Stariji su ga zapisivači predočili svega u zelenilu: "... momak sav obavijen u zeleno lipovo lišće, zapravo u pleter od uzice s lipovim grančicama, obavijen je i preko šešira" (Širola, 1942, 104). A to najbolje potvrđuje i fotografija iz Mrzlog Polja (sl. 1). U novije doba upotrebljavalo se još uvijek granje (lipovo, bukovo, hrastovo), ali omotano samo oko glave. Nema sumnje da je upravo ta figura u zelenilu imala u cjelokupnom zbivanju središnje značenje. To potvrđuje i praksa u slučajevima kad se običaj izvodi već u reduciranoj formi. Naime, dok je u ophodu sudjelovao dječak, djevojke su bile svedene samo na ulogu pratilja, odnosno pjevačica. U trenutku kada je dječak izostao, rekvizit zelenila preuzele su djevojke, pa sad one u rukama nose hrastove ili bukove grane.

Program izvođača sastojao se u tome da u skupini prolaze selom. Trebalo je da se zaustave pred svakom kućom. Dječak bi stao ispred djevojaka, a ove bi zapjevale pjesmu, namijenjenu samo za tu priliku. Za vrijeme pjevanja ukućani (najčešće domaćica) izišli bi s lončićem vode iz kuće. Kad su djevojke završile s pjevanjem, ukućani bi vodom poškopili dječaka, na što se, kako je rekao kazivač u Glušinji 1973, "on strese, pa oko njega padaju kapljice vode, kao da je kiša". U Kaštu je zabilježeno da ukućani i sami pritom govore tekst zahvale: "Daj Bog, Marija, daj dobro leto!"

Domaćini bi nagradili izvođače. U većini slučajeva bilo je to jaje, u starije doba i sir, a u novije novac. Baš stoga što je i kolekta bila sastavnim dijelom običaja dječak je nosio sa sobom i košaru.

U selima gdje u ophodu više nije bilo dječaka ukućani su prskali grane što su ih držale djevojke. Jela Gvozdanović (r. 1936) koja je s još tri svoje drugarice prosila kišu prvih godina nakon završetka drugog svjetskog rata, ispričavijedala je: "Od bukve smo grane zelene otrgle i onda smo to nosile u ruki. Pred svaku smo kuću išle i onda bi vako pjevale (...). Onda su nam dali svakoj kod svake kuće po jedno jaje, onda su nas malo poškopili po tim kitama" (mgf. zapis 1564/2,1983).

Kad su obišli selo, podijelili bi dobivene darove i time je zbivanje bilo okončano.

Nešto se drugačije prosila kiša u Stupama i Žumberačkoj Kupčini. Već je rečeno da ondje to nije bila mala grupa od tri do pet članova, već povorka od deset do dvadeset djevojaka koje su u rukama nosile grane. Ophod se održavao predvečer. Sela su smještena uz potok, pa su djevojke obilazeći u mimohodu naselje i pjevajući pjesmu na tri mjesta svračale do samog potoka i kitama udarale po tekućoj vodi. "Imale smo grane zelene i po potoku tukle" - pričala je Mara Filipović, a prema kazivanju Mile Mitrović *pepeluše* su u tri navrata zastale uz potok, zgrabile vodu i prosule je uokolo. Dok su prolazile selom, ljudi

⁴ Vidjeti: Muraj, 1976.

su u rukama držali lončić s vodom i prskali ih: "... da će tako kiša padati. A neki je zna zgrabiti i veliki amper pa nas politi da smo sve mokre bile" - nastavila je Mara (mgf. zapis 1424/2, 1980). Kad su obišle cijelo selo, rastale su se i vratile kućama. Ovdje je naime ophod bio bez kolekte. Ako ne bi uspjele izazvati kišu, ponovile bi istovjetne radnje druge i treće večeri.

Na cijelom ispitanom području pjevala se zapravo samo jedna pjesma koja je u biti molitva za kišu. U svim zabilježenim kazivanjima sadržaj preperuške pjesme je istovjetan. Strukturirana je tako da se u njoj pojavljuju tri elementa: na početku spominju se izvođači i ophod, zatim se upućuje molba bogu da podari kišu na mladi usjev, a na kraju se izražava veselje i obećava zahvalnost ako se molba usliši. U izvedbama pjesama koje sam u terenskim boravcima zabilježila većinom su se ponavljala sva tri elementa. Nekoliko manjih varijacija u tekstu vidjet će se u sljedećim primjerima.

Prvi je primjer zabilježen u Glušinji:

Preperuše hodile
 Za nas Boga molile,
 Daj nam Bože godine
 Na ve naše ljetine,
 Da pokvasi mladine.
 Mi smo njojzi veseli,
 Ko Marija Isusu,
 Kao Isus Mariji.
 Daj nam Bože godine
 Na ve naše ljetine.

(Kazivao Nikola Heraković, 1897)

Primjer iz Brezovca dopunjen je s još dva stiha:

Preperuše odile,
 Za nas Boga molile,
 Daj nam Bože godine
 Za ve naše ljetine
 Da pokvasi mladine.
 Pucaj, pucaj ledeno
 škrapaj, škrapaj godino
 Mi smo tome veseli
 Kao majka Isusu,
 Kao Isus Mariji.

(Kazivala Jela Gvozdanić, 1936)

U pjesmi iz Pavlanaca razlika je u jednini naziva izvođača prema dosadašnjim oblicima u množini:

*Preperuša odila
 Za nas Boga molila,
 Daj nam Bože kišice
 Na ovu našu ljetinu,
 Da pokvasi mladinu.
 Pucaj, pucaj ledeno
 škrapaj, škrapaj godino.
 Mi smo tebi veseli
 Kano Isus Mariji
 Kaj Marija Isusu
 Kano mati djetetu.*

(Kazivao Ilija Gvozdanović, 1890)

Čini se da je vlastiti dodatak uobičajenoj shemi ispjevala starica iz Kupčine, koja je ovako citirala pjesmu:

*Pepeluša hodila
 Vernog Boga molila
 Daj nam Bože godine
 Na ove naše letine.
 Letine su suve
 Treba čuda juve.*

(Kazivala Mara Brajak, 1896)

Osim Boga, Marije i Isusa u dva je navrata zabilježena pjesma u kojoj se spominje i sv. Lovrenac kao zaštitnik vode. Tako primjerice u Stupama:

*Pepeluša odila
 Jednog Boga molila
 Daj nam Bože godine
 Na ve naše letine.
 Letine su suhe.
 Daj nam je dragi Bog*

*I taj sveti Lovrenac
Koji ide uz vodu
I od vode do vode
I od zdenca do zdenca.*

(Kazivala Mila Mitrović, 1887)

Napokon u primjeru pjesme iz Kupčine izražena je analogija između čiste kiše i čistih moliteljica:

Daj nam Bože godine
Na ve naše letine,
Letine su suhe.
Majka Boža hodila
Verno Boga molila
Da na 's pusti godine
Lepe, čiste tiane
Kot smo mi djevojčice.
Daj nam je mili Bog,
Daj nam je dragi Bog.

(Kazivala Mara Filipović, 1923)

Na kraju vratimo se i na Kovačevićevo zapažanje o tome kako *preperuše* sve više iščezavaju, te konstataciju da će običaj posve izumrijeti. Njegove slutnje napisane prije pola stoljeća životna praksa nije u cijelosti potvrdila. Istraživanje je pokazalo da se običaj održavao još puna tri desetljeća poslije, iako vjerojatno s manjim intenzitetom nego ranije. Premda su se u drugoj polovini 20. st. dogodile mnoge značajne promjene u načinu života žumberačkog stanovništva, pa i u njegovu pogledu na svijet, raspoložemo usmenim iskazima da se u sušnim ljetima običaj ipak održavao. Tako su u Kupčini djevojke prosile kišu još dva ili tri puta nakon završetka drugog svjetskog rata, u Brezovcu to se dogodilo 1946, u Višoševićima 1956. Kad sam krajem lipnja 1968. boravila u Grubačima, domaćini su mi pripovijedali kako su u travnju te iste godine četiri djevojčice u njihovu selu išle u *preperuše*. A travanj 1968. bio je doista neobično topao i suh, danima bez kapi kiše.

Prema ovim saznanjima poduzimanje posebnog ophoda da bi se izazvala kiša nije se sačuvalo samo u pamćenju starijih kazivača kao neki trag davno prošlih vremena, već je ophod bio održan u životu gotovo do 70-ih godina 20. st.

Prilikom posljednjeg ispitivanja 1983. zapitala sam kazivačice da li bi i sada bilo moguće da se u slučaju velike suše održi preperuški ophod. Jela Gvozdanović odgovorila je:

"Ma kakvi, ne bi sad išle. To se već izašlo" - čime je htjela naglasiti da današnje stanovništvo takve radnje ne drži više djelotvornima i smatra da pripadaju prošlosti. Njezina je svekrva Dragica (r. 1907), međutim, dodala: "Sad i nije curâ" - upozorivši na današnje stvarno stanje u žumberačkim selima gdje, zbog vrlo izraženih procesa depopulacije, jedva da se igdje može naći nekoliko djevojčica u dobi propisanoj za *preperuše*.

Svrha ovog priloga nije u tome da pokuša protumačiti običaj *preperuša*. *Preperuše* su tek jedan od izričaja cijelog kompleksa raznolikih, za nas katkad i iracionalnih, postupaka za izazivanje kiše, poznatih i u nas i u svijetu. Pokušajem njegove interpretacije bavili su se već mnogi inozemni a i nekolicina domaćih etnologa,⁵ tumačeći ga u svjetlu različitih etnoloških teorijskih orijentacija. Primjerice kao ostatak kulta vegetacije (W. Mannhardt) ili totemizma (D. Zelenin); kao postupak imitativne magije (J. G. Frazer), odnosno imitativne i kontagiozne magije (V. Čulinović-Konstantinović). Neki u njima vide ostatak kulta boga Peruna (M. Filipović) ili ostatak ljudske žrtve (S. Zečević), a neki smatraju da se razvio na agrarno-matrijarhalnim osnovama (Š. Kulišić). A sama je pojava analizirana i metodama teorije strukturalizma, psihoanalize te teorije funkcionalizma (Ivan Kovačević). Ovdje iznesena građa o *preperušama* iz Žumberka može poslužiti kao dopuna cjelokupnom materijalu, te kao još jedno sredstvo za provjeru pojedinih teorijsko-metodičkih postupaka u tumačenju značaja i porijekla pojave.

Svrha ovog priloga bila je tek da potvrdi raširenost običaja *preperuša* na gotovo cijelom žumberačkom prostoru. Na osnovi suvremenog istraživanja i starijih zapisa ta se rasprostranjenost pouzdano mogla ustanoviti za razdoblje od sredine 19. pa do treće trećine 20. st., a pretpostavlja se da je običaj s većim intenzitetom bio primjenjivan i ranije. Opis Dane Kovačevića nije bio, dakle, tek sporadičan podatak, već se odnosio na stalno primjenjivani postupak, koji kao takav predstavlja nezaobilaznu sastavinu u folklornim tradicijama Žumberčana.

Raščlanjivanje običaja na pojedine elemente, kako je to bilo u prilogu učinjeno, trebalo bi omogućiti uspoređivanje s istim elementima običaja za izazivanje kiše poznatima iz drugih naših krajeva. Indicije za neke paralele postoje već i sada. Tako je Širola upozorio na sličnost teksta pjesme žumberačkih *preperuša* i *priporuša* iz Čičarije⁶ (Širola, 1942, 112). Ishod takvih usporednih razmatranja mogao bi dopuniti naše dosadašnje spoznaje o pitanju etničke srodnosti Žumberčana s drugim grupama stanovništva na prostoru Balkanskog poluotoka. Dobiveni rezultati bacili bi tako više svjetla na problem etnogeneze pojedinih dijelova ili cjeline žumberačkog stanovništva.

⁵ U popisu literature i izvora spomenute su studije samo dvoje domaćih autora - Vesne Čulinović-Konstantinović te Ivana Kovačevića, ali su u njihovim radovima navedeni svi relevantni izvori i literatura.

⁶ Analogija je očita, osobito u prva tri stiha pjesme "Priporuša" iz Čičarije:

*Priporuša hodila
Samoga Boga molila,
Da nam Bog dâ kišicu,
I šenicu bilicu,
Svaku dobru srićicu
Bog nam ga daj,
Jedan tih daž!"*
(Istarske narodne pjesme, 1924, 230)

Preslice

Istražujući tradicije u tekstilnom rukotvorstvu zapazila sam da su u prvoj polovini 20. st. stanovnici žumberačkih sela svoje potrebe u tekstilu jednim dijelom još uvijek namirivali proizvodnjom na vlastitom gospodarstvu, bilo da se radilo o pletenoj ili tkanoj odjeći od vune, što su je izrađivali od runa svojih ovaca, bilo da se radilo o platnu za posteljenu i rubeninu, što se proizvodilo od konoplje. Održao se tako kontinuitet pojave potvrđene još prije dva stoljeća, kada je Baltazar Hacquet, boraveći među uskocima 1787, zabilježio da "svaka obitelj izrađuje svoje potrebne odjevne predmete sama iz smeđe ili bijele vune i žene platno iz konoplje" (Hacquet, 1801, 152).

Ustanovila sam da su sve poslove oko prerade tekstilnih sirovina obavljale isključivo žene. Postupci primarne prerade konoplje (sijanje, čupanje, močenje, sušenje, lomljenje, tarenje, grebananje) i vune (striženje, pranje, sušenje, raščešljavanje) do dobivanja prediva bili su jednaki na cijelom području Žumberka i nisu se razlikovali od susjednih krajeva. Pomagala što su ih u tim poslovima upotrebljavali (*tukača*, *trlica*, *grebeni*) bila su također istovjetna na cijelom teritoriju i sukladna sa susjednim područjima.

Nakon primarne prerade sirovina slijedio je postupak pretvaranja kudjelje ili vune u tekstilnu nit. Predivo se učvršćivalo na pomagalo što ga na cijelom teritoriju nazivaju preslica. Prelo se sjedeći (na postelji ili klupici), stojeći, pa i hodajući. Ako su sjedile, žene bi preslicu zatakale u postelju između okvira i posteljine, a na klupici u rupu na sjedalu, izrađenu upravo za tu svrhu. Ako su stajale, preslicu su zatakale za pregaču na lijevom boku. Objema su rukama predivo izvlačile, pa su namatanjem na vreteno - što im je u okomitom položaju visjelo s desne strane - oblikovale nit.

Činjenica na koju želim svrnuti pažnju jest oblik žumberačkih preslica. Valja podsjetiti da je u inventaru seoskih obitelji na širem jugoslavenskom području preslica bila jedan od rijetkih predmeta koji su pripadali individualnom vlasništvu. Svaka je ženska osoba u domaćinstvu posjedovala vlastitu preslicu. Uz praktično imala je za nju većinom i emotivno značenje: sjećala ju je na djetinjstvo ako je bila poklon roditelja, na mladost ako je bila dar mladića koji joj je time iskazao naklonost, ili je pak bila poklon muža, što se također smatralo obligatnim. Preslica je bila predmet od kojeg se žena tokom cijelog života nije odvajala, pa se pretpostavlja da ju je i u slučaju seoba nosila sa sobom. A kako joj je funkcija vrlo jednostavna jer služi zapravo samo kao podloga za smještaj prediva, pretpostavljam da se jednom usvojeni oblik nije trebao mijenjati zbog tehnoloških poboljšanja. Izrađivanje preslica većinom u kući, a ne u obrtničkim radionicama, samo je pogodovalo nepromjenljivosti oblika, a individualna kreacija izražavala se tek u ukrasu. Stoga mi se čini da se preslica može ubrojiti u one elemente tradicijske kulture koji samim svojim oblikom zrcale i povijesnu sudbinu ljudske skupine u kojoj su izrađivane i primjenjivane. A kako se na području Jugoslavije susreće desetak tipova preslica, njihova raširenost u prostoru omogućuje određene etnološke zaključke.⁷

Tim je zanimljivije da se na jednom manjem i prirodno zaokruženom, gotovo zatvorenom, području - kao što je Žumberak - susreće neujednačenost oblika preslica. U terenskim istraživanjima (1961-1984), koja sam dopunila pregledom preslica u muzejskim zbirkama, ustanovila sam da se u najvećem broju žumberačkih sela upotrebljavao kopljasti

7

Vidjeti: Gavazzi, 1959; Popović, 1953; Andrić-Matijević, 1963/64; Išgum, 1978. i dr.

tip, i to u tri varijante. U varijanti a) ploha preslice u obliku koplja bogato je ukrašena pretežno geometrijskim motivima, izvedenim u tehnici pličeg ili dubljeg rovašenja, crtoreza i na proboj, a na nekima i umetanjem ogledalca na centralnom mjestu (sl. 2).

U varijanti b) ploha je preslice glatka, bez ikakva ukrasa, samo su joj bridovi zupčasto oblikovani (sl. 3). Za razliku od prvog oblika koji kazivači označuju kao stariji, ove su preslice bile izrađivane oko tridesetih godina 20. st.

Varijanta c) ima također neukrašenu glatku plohu, ali su joj bridovi, za razliku od prethodnog oblika, izrezani u obliku polukrugova, čime se gotovo i narušava primarna kopljasta forma (sl. 4). I ovaj je oblik nastao u novije vrijeme.

Kopljastu preslicu a) i b) upotrebljavali su u svim istraživanim grkokatoličkim selima, te selima s miješanim stanovništvom. Kao novija pojava javlja se i na jugoistočnoj periferiji Žumberka, gdje se nekada preslica uopće nije upotrebljavala.⁸ Varijantu c) zabilježila sam u obje skupine stanovništva.

Potpuno su drugačijih oblika preslice iz rimokatoličkog sela Višći Vrh. Godine 1962. u kući Malčike Petković naišla sam na jednostavan oblik toga pomagala. Radi se zapravo o otesanom štapu (duž. 124 cm) s glavičastim vrhom. U gornjoj polovici (72 cm od donjeg ruba) u štap je umetnuta kratka prečka (duž. 8,5 cm) (sl. 5). Prema uobičajenoj tipologiji (Gavazzi, s.a; Barlek, 1984, 8-9), ova preslica pripada tzv. križnom tipu. U kasnijim istraživanjima nigdje drugdje nisam više naišla na takav oblik.

Iz istog je sela godine 1966. otkupljena za Etnografski muzej u Zagrebu još jedna preslica (inv. br. 20164). Ova je još jednostavnija: sastoji se samo od štapa bez poprečne daščice.⁹ Po svom obliku pripada tzv. paličastom tipu, a također je kao i kod prethodne unikatni primjerak.

Istraživanjem sam naišla na još jedan oblik. I tu se radi o štapu kojemu je u gornjoj trećini umetnut tanji prut. Krakovi pruta su savijeni pa dopiru do gornjeg vrha štapa. U jednoj suvrstici krakovi su ponovo usadeni u štap, stvarajući tako eliptičnu formu (sl. 6). U drugoj suvrstici krajevi krakova jednostavno su uzicom ili žicom vezani o gornji vrh štapa stvarajući sroliki oblik. Svi evidentirani primjerci potječu iz rimokatoličkih sela (Žumberačka Kupčina, Oštrc, Cernik, Gornja Vas, Javor). U dosadašnjim tipologijama ovakvih eliptičnih odnosno srolikih oblika nema. Najsličniji i po formi i po konstrukciji bio bi tzv. kružni tip, kod kojeg je pretežno spljošteni krug umetnut u os što je po formi bliža kopljastom izgledu negoli štapu. A i krug nije od obična, neukrašena pruta, već je izrezan i otesan iz daščice i redovito ukrašen.

Pokazalo se, dakle, da u Žumberku postoje četiri tipa preslica, od kojih su dva i sa suvrsticama. Takav ishod istraživanja nametnuo mi je pitanje: u kakvim je korelacijama ta pojava s općom slikom rasprostranjenosti preslica u Jugoslaviji?

Poznato je da su kopljaste preslice, u nizu tipova što su ih upotrebljavali južni Slaveni, najrasprostranjeniji oblik, zastupljen na velikom području od Like, Bele Krajine i

⁸ Iz našeg je vremena poznato da u području što ga zauzima Jaskansko prigorje i Pokuplje nisu za pređenje upotrebljavali preslicu, već su prelje povjesmo jednostavno privezale na vlastitu glavu. Takvu sam praksu zabilježila 1968. u žumberačkom selu Tihočaj, te u Gračacu, gdje su međutim kao novije upotrebljavali kopljastu preslicu. Ovdje valja naglasiti da je B. Hacquet, putujući 1787. uskočkim područjem, zapisao: "Nikad se žena ili djevojka neće naći nezaposlena, kod svakog izlaska ili puta vidi je se svagda predući, kako povjesmo lana ili konoplje ima privezano na jednoj strani glave, pa tako ne treba nikakve preslice" (Hacquet, 1984, 20).

⁹ Opisana je kao: "... (bukov) štap, dolje kružan, gore plosnato otesan, ispod šiljatog vrha bočno zarezan" (Barlek, 1984, 20).

Slavonije do Crne Gore. Žumberačke su preslice i oblikom i ukrasom najbližnije upravo ličkima. No, slične su se upotrebljavale i u Bosni, naročito u Krajini, i to više kod pravoslavnog negoli kod katoličkog stanovništva (Popović, 1953, 165). Poznaju je i srpski doseljenici u Beloj Krajini tzv. Marindolci i Bojanci (Račić, 1951, 147). Jasna Andrić-Matišević zastupa tezu da je taj tip preslice bio karakterističan u prvom redu za srpsku etničku grupu; da mu je ishodište bilo u sjevernoj Crnoj Gori i jugozapadnoj Srbiji, odakle su ga migracijske struje prenijele u Bosnu, dijelove Dalmacije te područje nekadašnje Vojne krajine. Autorica drži da su to bile one grupe stanovništva koje su donijele ijekavski govor i novu akcentuaciju (Andrić-Matišević, 1963/64, 70-71).

Sve bi to upućivalo na to da kopljasta preslica u Žumberku pripada baštini uskočkih, srpskih doseljenika. Oni su je ovamo najvjerojatnije donijeli iz ranijeg zavičaja i uspjeli, s neznatnim preinakama, sačuvati tijekom stoljeća.

Nasuprot kopljastom, križni tip preslica javlja se na mnogo manjem području ali je rasprostranjen upravo u susjedstvu Žumberka. S jedne se strane nadovezuje na samoborski kraj, Prigorje, okolicu Zagreba, pa dalje u Hrvatsko zagorje. S druge strane jedna od suvrstica križne preslice - štap s dvije ili tri prečke - upotrebljava se u ozaljskom kraju. Takav razmještaj sugerira da križna preslica na Žumberku pripada očito starijem sloju. Pod pretpostavkom da je ranije bila raširenija, predstavljala bi tradiciju onog dijela hrvatskoga stanovništva koje je ovdje živjelo prije no što su Žumberak u 16. st. naselili doseljenici iz unutrašnjosti Balkana.¹⁰

Zamršenost problema izaziva pojava paličaste kao i (uvjetno nazvanih) kružnih preslica na ovom području. Paličaste su preslice naime raširene u kontinuiranom teritoriju sjevernog Jadrana (Istra, Hrvatsko primorje i kvarnerski otoci), a nema ih u drugim dijelovima Hrvatske, niti u susjednim slovenskim područjima. Slično je i s kružnim preslicama, koje su rasprostranjene još uže - ima ih samo u Istri. Već je spomenuta razlika u formi, konstrukciji i ukrasu između današnjih istarskih i eliptično-srcolikih žumberačkih preslica. Pa ipak preslica iz istarskog sela Sušnji u Kastavštini iz zbirke Etnografskog muzeja u Zagrebu (inv. br. 23020) pokazuje izrazitu sličnost. Opisana je kao "štap (...) kojem su gornja dva nasuprotna izbočka 19 cm ispod vrha *savinuta i pričvršćena žicom uz štap*"¹¹ u obliku kruga" (Barlek, 1984, 35). Čini mi se da bi, prema tome, sušanjski primjerak predstavljao sponu između priprosto oblikovanih žumberačkih i vještije izrađenih istarskih kružnih preslica. Da su među Čićima u Istri nekada bili u upotrebi takvi priprostiji oblici, upozorio je (i fotografijom iz 1919. potkrijepio) i Arthur Haberlandt (Haberlandt, 1919, 58). A takav je tip preslice prikazan na ilustraciji istarske žene iz 17. st. u Valvasora (Valvasor, 1689, II, 329).

Prema podacima koji su mi poznati za ova dva posljednja tipa žumberačkih preslica ne postoji prostorni kontinuitet, kako je to bilo ustanovljeno u primjeru kopljaste i križne preslice. U prvi mah mi se čak učinilo da paličastoj preslici iz Višćeg Vrha ne bi ni trebalo pridavati veće značenje budući da se javlja samo u jednom primjerku. Međutim kad se razmatra zajedno s kružnima, čija je zastupljenost u Žumberku brojnija, podudarnost s Istrom ne može se zanemariti.

¹⁰ Neki autori drže da je križni tip preslice na području sjeverozapadne Hrvatske pojava velike starine. Tako Marija Išgum pretpostavlja da se možda radi o predslavenskom kulturnom dobru (Išgum, 1978, 55).

¹¹ Potertala A.M.

I tako sam se suočila s nekoliko otvorenih pitanja. Jesu li kružni oblik preslice donijeli u Žumberak katolički doseljenici koji su bili srodni onom hrvatskom uskočkom stanovništvu koje je od 15. st. naseljavalo Istru? Ili bi to bili oni vlaški stočari čiji je jedan dio iz područja oko Cetine i Obrovca naselio Krk i Istru, a drugi stoljeće kasnije zajedno sa srpskim prebjezima preselio u Žumberak? Postoji li srodnost između dijela žumberačkog stanovništva i istarskoga, u užem smislu ćićarijskoga? Etnografska građa kojom se raspolaže za sada mi na ova pitanja ne može dati odgovore. Mislim da bi tek komparativna etnološka istraživanja, koja bi trebala dopuniti multidisciplinarnim (povijesnim, lingvističkim, somatsko-antropološkim) proučavanjima, na postavljenu problematiku mogla baciti više svjetla.

Tara - uspravni tkalački stan

Nazivom *tara* u Žumberku se označuje određeni oblik tkalačkog stana. Kao što je poznato u seoskoj kulturi poznata su dva osnovna tipa tkalačkih stanova: jednostavniji, vertikalni i složeniji, horizontalni. Kod prvoga niti osnovne napete su uspravno, kod drugoga vodoravno. Stan o kojem je ovdje riječ sastoji se od poprečnih gredica s namotanom osnovom; gredice su usađene u okomite stupce s kojima čine čvrsti pravokutni oblik. Bitni su mu dijelovi još dvije palice. Jedna je od njih nepomična, usađena u stupce, i namjena joj je da stalno dijeli osnovu u dva odvojena sustava. Druga je slobodno utaknuta među niti, pa njezinim pomicanjem ispod i iznad prve palice tkalja stvara zijev i protuzijev. Poutka se uvlači prstima a zatim sabija drvenim zupčastim pomagalom, *češljem* (sl. 7).

Uz torbe i bisage žumberačke su *Vlainje* na *tari* tkale vunene pregače (*opregi*), koje su bile sastavni, veoma karakteristični, dio njihove odjeće. Ferdo Hefe, istraživač rukotvorskkih vještina i starih obrta, s čuđenjem je o njoj pisao 1893. u novinama. Objavio je tada da je u Žumberku naišao na "stojeću taru, na kojoj se tkaju opregi. Takove tare ja još niesam vidio, makar da su mi razne tare u našoj domovini prilično poznate" (Hefe, 1893). Od 1931. jedan primjerak *tare* (iz sela Glušinje) nalazi se i u Etnografskom muzeju u Zagrebu (inv. br. 9042). Detaljan opis i crtež - kako žumberačke *tare* tako i načina tkanja na njoj - objavio je Božo Račić, 1951. i 1965. (Račić, 1951, 148 -149; 1965, 134 -138).

Usporedo s prestankom nošenja vunениh pregača i *tara* nestaje iz upotrebe. U zapadnom Žumberku o njoj gotovo i nema potvrda za 20. st., dok ju je uskočko stanovništvo istočnog dijela, i inače sklonije održavanju tradicija, sačuvalo u aktivnoj upotrebi približno do sredine stoljeća. Tako sam uspjela 1962. otkupiti *taru* iz sela Golubići za muzej u Karlovcu (inv. br. 252) i zapisati tehnologiju tkanja što ga je tom prilikom demonstrirala Danica Golubić. Vjerojatno zadnji primjerci koji su još postojali nabavljeni su 1982. iz sela Brezovac i 1984. iz sela Delivuki za Zavičajni muzej u Jastrebarskom (inv. br. 160 i 386) (Cvetan, 1984, a). Cio postupak osnivanja i tkanja u izvedbi Dragice Gvozdanović iz sela Šimraka (r. 1907), koji je potpuno bio i fotografski snimljen, posebno je opisala Dragica Cvetan (Cvetan, 1984, b, 196 i d.).

Svoje potrebe za tkaninama, za koje su sami priredili sirovine, Žumberčani su namirivali na dva načina, što je u sastavu njihovih tradicijskih značajki izraženo dvama, međusobno različitim, kompleksima. Tako se za izradu vunениh tkanina upotrebljavao vertikalni stan, *tara*; nalazio se samo u kućama grkokatolika; tkalačka vještina pripadala je

domaćoj rukotvornoj djelatnosti, jer ju je u pravilu svaka ženska osoba naučila i mogla obavljati u vlastitom domu. Nasuprot tome, za izradu platnenih tkanina upotrebljavao se horizontalni stan, *krosna*; na njemu su tkali muškarci, poluprofesionalni tkalci koji su taj posao najčešće izučili kao zanat, a svoje usluge naplaćivali; *krosne* su se nalazile samo u kućama rimokatolika.¹² Pojava muških poluobrtničkih tkalaca i tkanje na *krosni* bila je uobičajena i za susjedna područja Prigorja i samoborske okolice. S druge strane, u Pokuplju, draganićkim selima i okolici Karlovca bio je to redovan ženski domaći posao, a horizontalni stan obligatni inventar kuća (u zimskom periodu redovno smješten u sobi gdje se danju boravilo).

Hefelovo čuđenje nad žumberačkom *tarom* nije bilo neosnovano. Jer vertikalni tkalački stan uopće nije poznat u najvećem dijelu Hrvatske. Do sada mu je postojanje evidentirano samo u jednom dijelu Dalmacije, pa se u Etnografskom muzeju u Zagrebu čuva *krosna* iz Segeta kraj Trogira, te *krosna uzgorita* iz Poljica (inv. br. 7230 i 18665). Iako osnovni naziv *krosna* i nomenklatura ostalih dijelova nisu sukladni nomenklaturi žumberačke *tare*,¹³ po obliku i tehnologiji tkanja veoma su slični, pa se mogu držati srodnima. Smatra se da su u Dalmaciju ovakav stan prenijeli doseljenici iz unutrašnjosti i pretpostavlja se da su mu nosioci bili stočari, koji su se pred najezdom Turaka povlačili prema zapadu (Tkalčić, 1929). Ovu bi tezu mogao potkrijepiti i recentniji nalaz vertikalnoga stana iz istočne Hercegovine. Tamo je Bratislava Vladić-Krstić pronašla i opisala stan na kojem su se izgrađivali grubi vuneni pokrivači, *gunji*. Taj stan ima također uspravnu kružnu osnovu, a zijev i protuzijev stvara se ručnim pomicanjem nefiksirane palice, dakle jednako kao i kod žumberačke *tare*. Nedostaju mu jedino bočni stupci, pa predstavlja zapravo primitivniji oblik od žumberačkog, možda u razvojnom nizu prvotniji. Autorica je ustanovila da ga je upotrebljavalo upravo stočarsko stanovništvo na Podveležju i selima sjeverno od Nevesinja (Vladić-Krstić, 1967,45). Čini mi se da se i tu nazire jedan od putokaza kojim bi trebalo ići tragajući za porijeklom žumberačkih doseljenika.¹⁴

U etnologiji prevladava mišljenje da su u naše krajeve horizontalni stan i primjenu složenijih tkalačkih tehnika s lanenim i konopljinim predivom donijeli u ranom srednjem vijeku doseljeni Slaveni. A vještina tkanja vunениh tkanina na uspravnom stanu bila je poznata, kao što se pretpostavlja, i predslavenskom stanovništvu Balkanskog poluotoka (Gavazzi, 1978,62). Preplavivši cio teritorij Slaveni su izazvali i etničku i kulturnu asimilaciju starobalkanskog supstrata. Analizira li se tradicijska kultura stanovništva u Jugoslaviji, očito je da slavensko nasljeđe čini u njoj najsnažniju komponentu. Pa ipak, do naših su dana zaostala u životu i neka kulturna dobra iz predslavenskih vremena. Možemo se zapitati nije

¹² Kazivači su u recentnim istraživanjima spomenuli nekoliko sela u kojima su živjeli tkalci: Mavlići, Jankovići, Duralije, Žamanja, Simenići, Hartje, te izvan Žumberka Noršić-selo i Jarušje.

¹³ Primjerice nazivi za: uspravne stupce -*stranice* (Žumberak), *bande* (Seget, Poljica); poprečne gredice -*prečke* (Ž), *vratela* (P), *platice* (S); za nitnjaču -*palica* (Ž), *nita* (P), *nitalo* (S), i sl.

¹⁴ U našim je krajevima poznata još jedna vrsta uspravnih stanova. Oni se od žumberačko-dalmatinsko-hercegovačkog oblika razlikuju po savršenijoj konstrukciji, te primjeni u zanatskim radionicama unutar gradskih i varoških sredina. To su razboji za tkanje ćilima, od kojih su najpoznatiji tzv. pirotski. Njima pripadaju i razboji na kojima su mutavdžije tkali *mutape*, grube pokrivače od kostrijeti, te asurdžije tkanja za rogožare i hasure. Takvi su stanovi bili najviše u upotrebi u istočnom dijelu Jugoslavije, kamo su vjerojatno dospjeli pod neposrednim utjecajem Turaka-Osmanlija (Vladić-Krstić, 1980). S druge strane vertikalni su stanovi imali široku upotrebu i u ostalim evropskim zemljama. U zapadnoj Evropi sve do visokog srednjeg vijeka tkanine su se isključivo proizvodile na takvom tipu stana (VIPS,11,1977, 5272).

li jedan takav relik i *tara*.

Pitanje za sada ostavljam otvorenim. Mogu tek dodati da je poduzeto istraživanje potvrdilo tezu da su taj kulturni element u Žumberak donijeli u 16. st. prebjazi i da se ujedno pokazalo da je u toj novoj sredini ostao u punoj namjeni još do 20. st.

* * *

Kao što se dosad moglo razabrati u pojavi koja je u ovom prilogu bila razmotrena na početku, običaju *preperuša*, radilo se o kulturnom elementu koji je uglavnom bio istovjetan za cijelo žumberačko stanovništvo. Istodobno, kako je u susjednom okolnom prostoru posve nepoznat, očituje se kao žumberačka specifičnost. U drugoj pojavi, *preslicama*, do izražaja je došla raznolikost formi, što je upozorilo na postojanje različitih kulturnih tradicija i unutar ove nevelike teritorijalne skupine.¹⁵ U toj se pojavi jednim dijelom uočila povezanost s kulturnim elementima susjednih prostora, dok drugim dijelom i ona upućuje na neke posebnosti ove regije. Za treću je pojavu, postojanje *tare*, očigledno da je kao element unutar cijelog odjevno-tekstilnog kompleksa pripadala samo uskočkome dijelu stanovništva, a u cijeloj etnografskoj slici Hrvatske potvrđuje se kao reliktna pojava.

Time je ovim recentnim istraživanjima došla do izražaja kompleksnost kulturnih tradicija ove nevelike i relativno slabo napučene regije u središnjoj Hrvatskoj. Ta kompleksnost zahtijeva i svoja daljnja tumačenja, pa je cilj ovog priloga da upozoravanjem na nekoliko etnoloških problema potakne nova istraživanja.

¹⁵ Riječ je zapravo o malobrojnom stanovništvu. Naime na cijelom prostoru ove regije, koja zauzima 231 km², živjelo je godine 1941. oko 20000 ljudi, a godine 1971. svega oko 6500 stanovnika ("Žumberačke novine" 46-47,1978-79,7;56-57, 1981-82,8).

LITERATURA

- Andrić-Matijević, Jasna
1963/64. *Tipovi preslica na području Muzeja Bosanske krajine*. "Zbornik krajiških muzeja" 2, Banja Luka 1963/64, str.54-88
- Arkiv
1863. *Žumberački narodni običaji. Odgovori na njevoja pitanja društva za povjestnicu i starine jugoslavenske. Priobćila mladež čitaonička sjemeništa biskupije križevačke*. "Arkiv za povjestnicu jugoslavensku" 7, Zagreb 1863, str.329-347
- Barlek, Josip
1984. *Preslice u Hrvatskoj* (Katalog izložbe). Etnografski muzej Zagreb, Zagreb 1984.
- Bernas-Belošević, Štefanija
1940-1941. *Mrzlo Polje Žumberačko*. Zemljopisno-povijesni i etnografski prikaz. 1940-1941. Rkp u arhivu Etnološkog zavoda JAZU, SZ 248
- Cvetan, Dragica
1984. *Tkanje na tari u Žumberku* (Katalog izložbe). Zavičajni muzej Jastrebarsko, Jastrebarsko 1984.

Tkanje na uspravnom tkalačkom stanu u Žumberku. "Zbornik Gradskog muzeja Karlovca" 2, Zagreb 1984, str.191-205
- Čulinović-Konstantinović, Vesna
1963. *Dodole i prporuše. Narodni običaji za prizivanje kiše*. "Narodna umjetnost" 2, Zagreb 1963, str.73-96
- Ćupurdija, Branko
1982. *Agrarna magija u tradicionalnoj kulturi Srba*. Beograd 1982.
- Gavazzi, Milovan
1959. *Sudbina stare slavenske baštine kod Južnih Slavena*, Beograd 1959.

1978. *Vrela i sudbine narodnih tradicija*, Zagreb 1978.

Etnografija Južnih Slavena, Rkp, S.1, s.a.
- Haberlandt, Arthur
1919. *Volkskunst der Balkanländer*, Wien 1919.
- Hacquet, Baltazar
1801-1805. *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wende, Illyrer und Slaven etc*. Leipzig 1801-1805.

Hefele, Ferdo

1893. *Žumberak i njegovi stanovnici*. "Narodne novine", Zagreb, 17. 3. 1893.

Istarske

1924. *Istarske narodne pjesme*, Opatija 1924.

Išgum, Marija

1978. *O problemu krilne i križne preslice u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*. "Etnološki prilozi" 1, Zagreb 1978, str. 45-75

Kovačević, Dane

1931. *Žumberačke narodne pjesme*. "Spomenica kalendar Grkokatoličke križevačke biskupije za 1931.", str. 133-137

1973. *Žumberački narodni običaji* "Žumberačke novine" 30, Zagreb 1973, str. 12 (Pre-tisak iz: "Spomenica kalendar Grkokatoličke križevačke biskupije" za 1931. i 1936/37.)

Kovačević, Ivan

1976. *Dodole - integrativni pristup proučavanju običaja*. "Glasnik Etnografskog instituta SANU" XXV(1976), Beograd, 1976, str. 67-88

Muraj, Aleksandra

1976. *Narodne nošnje u Žumberku*. "Kaj" 6-8, Zagreb 1976, str.71-88

1961-1984. *Terenski zapisi iz Žumberka* (pisani i magnetofonski) 1961-1984. Dokumentacija Zavoda za istraživanje folkloru u Zagrebu

Popović, Cvetko

1953. *Bosansko-hercegovačke preslice i vretena*. "Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu" 8, Sarajevo 1953, str.159-186

Račič, Božo

1951. *Domaće tkalstvo v Beli krajini*. "Slovenski etnograf" 3-4, Ljubljana 1951, str.142-158

1965. *Žumberačka tara*. "Žumberački kalendar 1965", Zagreb, 1965, str.134 -138

Širola, Božidar

1942. *Žumberačke narodne popijevke*. "Etnografska istraživanja i građa" 4, Zagreb 1942, str.91-121

Tkalčić, Vladimir

1929. *Seljačko ćilimarstvo u Jugoslaviji*, Zagreb 1929.

Valvasor, Johann Weickhard
1689. *Die Ehre des Herzogthums Crein*, Laybach-Nürnberg 1689.

VIPS
1977. *Velika ilustrirana povijest svijeta*. 11, Rijeka 1977.

Vladić-Krstić, Bratislava
1967. *Hercegovački pokrivači - "gunji"*. "Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu" 22, Sarajevo 1967, str.43-57
1980. *Pojava i širenje vertikalnog ćilimarskog stana*. "Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu" 44, Beograd 1980, str.119 -134

Žumberačke "Žumberačke novine Kulturno-prosvjetnog društva Žumberak", Zagreb

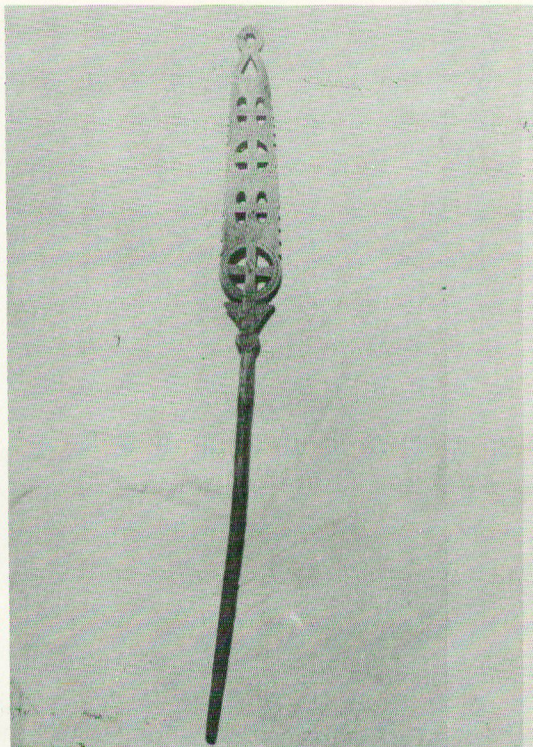
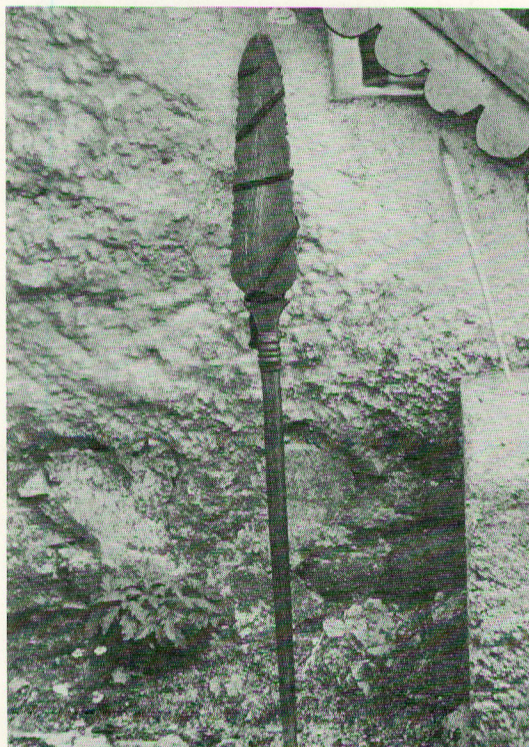
- Sl. 1 - Preperuše. Mrzlo Polje Žumberačko, 1941.
(Reprodukcija fotografije Š. Bernas-Belošević).
- Sl. 2 - Preslica. Mrzlo Polje, 1962. Varijanta a).
- Sl. 3 - Preslica. Glušinja, 1973. Varijanta b).
- Sl. 4 - Preslica. Veliki Vrh, 1972. Demonstrira Marija Balaban - Novosel,
r.1906. Varijanta c)
- Sl. 5 - Preslica. Višći Vrh, 1962. Križni tip.
- Sl. 6 - Preslica. Javor, 1963. Kružni tip.
- Sl. 7 - *Tara*, uspravni tkalački stan sa započetim tkanjem. Golubići, 1962.

Sl. 1 - Preperuše. Mrzlo Polje Žumberačko, 1941. (Reprodukcija fotografije Š. Bernas-Belošević).

Sl. 2 - Preslica. Mrzlo Polje, 1962. Varijanta a).

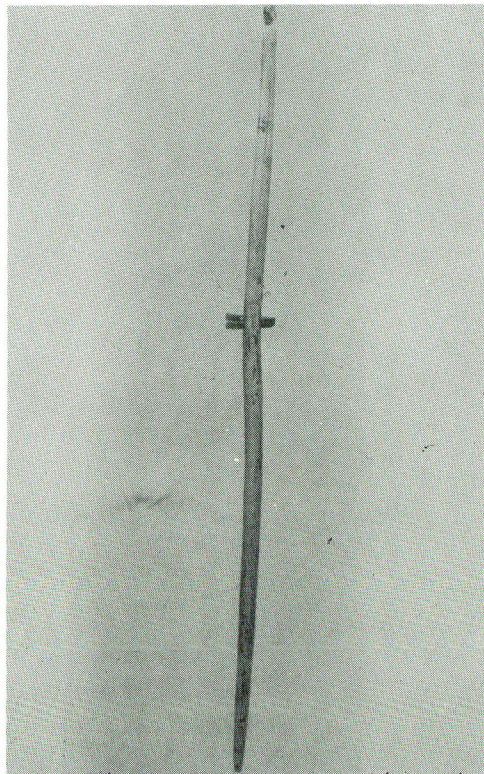
Sl. 3 - Preslica. Glušinja, 1973. Varijanta b).

Sl. 4 - Preslica. Veliki Vrh, 1972. Demonstrira Marija Balaban - Novosel, r.1906. Varijanta c)

Sl. 6 - Preslica. Javor, 1963. Kružni tip.

Sl. 5 - Preslica. Višči Vrh, 1962. Križni tip.

Sl. 7 - Tara, uspravni tkalački stan sa započetim tkanjem. Golubići, 1962.

